

КОНРАД

КНИГАТА Е ОБЈАВЕНА СО ПОДДРШКА НА
ПРЕВЕДУВАЧКАТА ПРОГРАМА ©POLAND

БИБЛИОТЕКА – „АТЛАС“

Главен уредник
Филип Димевски

Лектура
Ирена Ралева

Јазична редакција
Филип Димевски

Наслов на оригиналот:
Joseph Conrad
Under Western Eyes

Компјутерска обработка
Бегемот

Ликовно уредување
Наталија Лукомска

© Сите права на изданието ги има БЕГЕМОТ ДООЕЛ – Скопје. Забрането е копирање, умножување и објавување на делови или на целото издание во печатени или електронски медиуми без писмено одобрение од издавачот.

ЏОЗЕФ КОНРАД

ПРЕД ЗАПАДНИ ОЧИ

Превод од англиски јазик

Андреј Јованчевски

Скопје, 2019

„Би ја зела слободата од секоја рака, како што
гладен човек би грабнал корка леб.“

Госпоѓица Халдина

На почеток, сакам да изјавам дека не ги поседувам оние повишени дарби на вообразба и живописност што би му помогнале на моево перо да му ја воплоти на читателот личноста на човекот што себеси се именуваше, според рускиот обичај, Кирил син Исидоров – Кирило Сидорович Разумов.

Ако воопшто некогаш сум ги имал дарбиве, во каков било облик, тие се веќе одамна заведени под едно чудо зборови. А зборовите, како што е добро познато, ѝ се големи душмани на стварноста. Многу години бев наставник по јазици. Тоа е дејност што, порано или подоцна, станува кобна за секоја мера вообразба, остроокост и проникливост што може да ја поседува еден обичен човек. Секој наставник по јазици го стигнува часот кога светот му станува само грамада од зборови, а човекот му се чини како обично словесно животното што не се истакнува во многу нешта пред еден папал.

Според тоа, не би можел да го согледам господин Разумов или да ја одгатнам неговата природа со моќта на проникливоста, а уште помалку да си го претставам онаков каков што беше. Не би смогнал сили ниту да ги измислам голите факти од неговиот живот. Нејсе, мислам дека, дури и без реченово, оној што ќе ги чита страниците ќе ги распознае во приказната трагите на документарност. И нема да згреша во тоа. Оти приказната се заснова на документ, а сиот мој придонес се сведува на познавањето на рускиот јазик, кое е доволно за тоа што сум научил да го сторам овде. Документот, бездруго, прилега на бележник, на дневник, иако не е докрај тоа. Поголемиот дел од него, на пример, не бил пишуван од ден за ден, макар што сите белешки се датирани. Некои покриваат цели месеци и зафаќаат десетици страници. Целиот почетен дел е навраќање, во наративен облик, на еден настан што се збиднал една година порано.

Овде мора да напоменам дека долги години живеел во Женева. Цела една населба во тој град, со оглед на мноштвото Руси што живее во неа, се вика *La Petite Russie* – Мала Русија. Имав мошне широки познанства во Мала Русија во она време. Сепак,

признавам дека не го разбираам рускиот нарав. Нелогичноста на нивното поведение, произволноста на нивното расудување, зачестеноста на вонредното – не би требало да му задаваат мака на еден зналец на толку граматика. Елем, тука мора да има нешто повеќе, некоја посебна човечка црта – некој од оние танки белези што се вон досегот на обичните професори. Она што не може да не го воочи еден јазичар е исклучителната љубов на Русите кон зборовите. Ги збираат, ги негуваат, но не ги трупаат в гради, напротив – секојпат, во секоја доба се готови да ги излеат од себе со таков занес, во такво изобилство, напати и со таков усет за пригодата, што човек, како и со поразвиените папагали, не може да се одбрани од сомнежот дека вистински разбираат што зборуваат. Има некоја благородност во нивниот жар за говорење што сосема го изделува од обичната прикажливост, а сепак е толку беспримерна, што е тешко да се оцени како речитост... Нејсе, мора да се извинам за оддалечувањето од темата.

Залудно би било да се испитува зошто Разумов го оставил записов зад себе. Тешко е да се замисли дека сакал да го видат нечији очи. Тука си имаме работа со еден таинствен порив на човечката природа. Не сметајќи го Семјуел Пипс, кој на овој начин си пробил пат до бесмртноста, безброј луѓе – злосторници, светци, филозофи, млади девојки, државници, па дури и обични билмези – воделе лични записи – од суета, несомнено, но и од други, позагадочни побуди. Мора да има некоја чудесна, успокојувачка моќ во обичните зборови штом толкумина посегнале по нив за да си го најдат мирот. Бидејќи и самиот сум тивок човек, претполагам дека она по што сите вистински трагаат е некаква форма или, можеби, некаква формула на мирот. Во денешново време, луѓето бездруго копнеат по тоа. Сепак, одгатката на прашањето каков мир очекувал да најде Кирило Сидорович Разумов кога го пишувал својот запис го надвишува мојот ум.

Останува фактот дека го напишал.

Разумов беше висок, строен младич, невообичаено црномурен за Русин од централните области. Изгледот ќе му беше беспорно убав да го немаше чудниот недостаток на истанченост на цртите. Ликот како да му беше филигрански обликуван во висок, дури и донекаде близок до складноста на класичниот образец, а потем принесен до оган додека не се изгуби сета острина на цртите со смекнувањето на материјалот. Но, дури и така, беше мошне личен. Држењето, исто така, му беше добро. Кога водеше разговор, лесно го убедуваа аргументите и авторитетот. Кон

помладите земјаци, пак, се држеше како загадочен слушател – од оние што мудро ќе те ислушаат, а потем само ќе ја сменат темата.

Овој марифет, кој може да извира или од интелектуална недоволност или од непотполна верба во сопствените убедувања, му обезбеди на Разумов углед на длабокомислен човек. Средието мноштвото расприкажани брбливци, кои имаат обичај секојдневно да се исцрпуваат со вжештени расправи, на релативно кутливиот табиет, природно, му се припишува скриена моќ. Меѓу неговите колеги на Санктпетербуршкиот универзитет, каде што трета година студираше филозофија, Кирило Сидорович Разумов важеше за тврд орев и човек од доверба. Во земја каде што да се има мислење е престап казнив со смрт, а напати и со судбина пострашна од смртта, ова значеше дека нему можеше да му се доверат забранети мислења. Го сакаа и поради љубезноста и молчаливата подготвеност да им се најде на колегите, дури и по цена на личната притеснетост.

Се претполагаше дека Разумов е син на некојси свештеник и дека е под закрила на некој истакнат благородник – можеби од неговиот роден, далечен крај. Но, неговиот надворешен изглед му противречеше на толку скромното потекло. Тешко беше да се поверува во него. Се ширеа и гласини дека Разумов е, всушност, син на убавата ќерка на некој свештеник, што, секако, ѝ даваше друго светло на приказната. Оваа теорија, исто така, ја правеше разбирлива закрилата на истакнатиот благородник. Сепак, никој не го истражуваше сето ова со лоши или со какви било други намери. Никој не знаеше и никому не му беше грижа за кој благородник стануваше збор. Разумов добиваше скромна но сосема доволна издршка преку еден таинствен адвокат, кој донекаде се однесуваше како негов заштитник. Одвреме-навреме, Разумов ќе се појавеше на вечеринка кај некој професор. Вон тоа, не беше познато дека има некакви други пријателски врски во градот. Редовно ги посетуваше задолжителните предавања, и универзитетското раководство го сметаше за надежен студент. Дома работеше како некој што сака да постигне нешто, но не се изолираше заради тоа. Секогаш беше достапен и немаше ништо тајно или прикриено во неговиот живот.

I

Почетокот на записот на Разумов, всушност, се поврзува со убиството на еден истакнат државник – случај својствен за современа Русија, а уште посвојствен за моралната пропаднатост на едно угнетено општество во кое најблагородните човечки стремежи, копнежот по слобода, ревносното родољубие, правдољубивоста, милосрдноста, па дури и верноста на простодушните, потклекнуваат пред нагоните на омразата и стравот, неразделните придружници на мачниот деспотизам.

Станува збор за успешниот обид за убиство од пред неколку години на господинот Де П., претседателот на озлогласената Репресивна комисија, државен министер со огромна моќ в раце. Весниците креваа голема врева околу таа фанатична, теснограда фигура во униформа стежната од злато, со стуткан пергаментски лик, со безизразни очи посадени зад очилата и со Светопрокопиев орден, обесен под сувата гуша. Се сеќавам дека едно време не минувахе месец без ликот да му се појави во некое од европските илустрирани списанија. Ѓ служеше на монархијата апсејќи, прогонувајќи и испраќајќи на бесилка мажи и жени, млади и стари, со сталожена, неуморна посветеност. Како заколнат приврзаник на самодржавниот поредок, беше готов да ја истреби од земјата секоја трага на слобода во јавните институции, а со безмилосниот прогон на младото поколение, како да сакаше да ја сотре дури и самата надеж за слобода.

Се зборува дека овој омразен човек имал премала вообразба за да биде свесен за пизмата што ја побудуваше. Тешко е да се поверува, но факт е дека преземаше незначителни мерки за својата безбедност. Своевремено, во преамбулата на еден прочуен државен документ беше изјавил дека „мислата за слобода никогаш не ни постоела во Чинот на Создавањето. Разновидноста на човечките мислења не може да роди ништо освен бунт и безредије, а бунтот и безредието – во свет создаден за послушност и ред – се грев. Не Разумот, туку Власта е израз на Божјата промисла. Бог е Самодржецот на Вселената...“ Можеби човекот што го имаше изјавено ова верувал дека самите небеса треба да го заштитат во неговата безмилосна одбрана на самодржавието на Земјава.

Будноста на полицијата, несомнено, го имаше спасено многупати, но кога го стигна кобната судбина, надлежните органи не можеа да го предупредат. Тие, впрочем, не беа свесни за никаков заговор против животот на министерот, до нив не беше стигнало никакво навестување преку вообичаените канали за разузнавање, не видео никакви знаци, не знаеја за никакви сомнителни движења или опасни лица.

Де П. се возеше кон железничката станица во двоспрежна, отворена санка, а неговиот лакеј и коларот седеа напред, на својата седелка. Цела ноќ вееше снег, па коњите тешко се влечеа по патот, сè уште неизметен во раната утрина, низ виулицата што не стивнуваше. Сепак, некој сигурно ја имаше санката на нишан. Кога фатија лево за да завртат, лакејот забележа еден селанец како оди бавно по работ на калдрмата, со раце пикнати во џебовите од кожувот од овча кожа и со глава скриена меѓу рамената под развеаниот снег. Кога санката го стигна, селанецот нагло се сврте и замавна со раката. Мигум се зачу ужасен тресок, грмеж чијшто одек го придуши виулицата. Обата коњи се ничкосаа на земи, мртви и испосакатени, а коларот, смртно ранет, се струполи од седелката со продорен крик. Лакејот, кој преживеа, не стигна да го види ликот на човекот во овчи кожув. Овој, откако ја фрли бомбата, се даде во бег, но кога виде како во виулицата толпа луѓе се збира од сите страни накај местото на експлозијата, веројатно помисли дека е побезбедно да се врати назад со нив.

Околу санката часкум се насобра возбудена толпа. Претседателот на министрите, кој се извлече неповреден во длабокиот снег, застана покрај разјачениот колар и зеде со слаб, безбоен глас да им зборува на луѓето:

– Тргнете се, ве молам! Жив ви Бога, добри луѓе, тргнете се, ве молам!

Во тој миг, еден висок младич што стоеше сосем мирно под една капија, две куќи подолу, запруса по улицата и фрли уште една бомба над главите насобрани во толпата. Бомбата го погоди токму министерот во рамо додека овој се веднеше над слугата што умираше, а потем му падна меѓу нозете, грмна со стравотна сила и го покоси на лице место, докрајчувајќи го ранетиот слуга и распарчувајќи ја празната санка додека да трепнеш. Со ужаснати писоци, толпата се распрсна на сите страни. Останаа само неколкумина што стоеја најблизу до министерот, мртви или на умирање, и уште еден-двајца што смогнаа малку да истрчаат пред да паднат.

Првата експлозија собра толпа како со некаква вражба, а втората со иста брзина го опустоши друмот на стотици аршини во обата правци. Низ развеаниот снег, луѓето оддалеку го гледаа малиот куп тела исполегнати едноврздруго покрај унаказените трупови на коњите. Никој не се осмелуваше да пријде сè додека не догалопираа неколкумина Козаци од уличната патрола, кои сјаваа од коњите и фатија да ги превртуваат телата. Среди невините жртви на втората експлозија, полегнати по калдрмата, имаше и едно тело облечено во селански кожув од овча кожа. Ликот му беше непрепознатлив, а џебовите на сиромашката облека му беа сосема празни. Тоа тело остана единственото чиј идентитет никогаш не се утврди.

Тој ден Разумов стана во вообичаеното време и утрото го мина на универзитетот, слушајќи предавања, и извесно време работеше во библиотеката. Првите неодредени гласини за некакви фрлени бомби ги чу на масата во студентската менза, каде што обично ручаше во два часот. Но, гласиниве се разнесуваа само со шепот, а згора стануваше збор за Русија, каде што не е секогаш безбедно, особено за еден студент, да се покажува преголем интерес за одредени шепоти. Разумов беше од оние луѓе што, живеејќи во време на интелектуален и политички немир, нагонски се придржуваат до обичниот, секојдневен тек на животот. Беше свесен за емоционалната напрегнатост на своето време, па дури и имаше некаков неодреден однос кон тоа. Сепак, главна грижа му беа работата, студиите и сопствената иднина.

Со оглед на тоа што формално и фактички немаше семејство (оти поповата ќерка одамна беше замината на оној свет), никакви домашни влијанија не му ги обликуваа погледите и чувствата. Беше сам на светот, како бродоломник во длабоко море. Презимето Разумов беше само етикета на еден осамен човек. Никаде другаде немаше сродство со некој друг Разумов. Потеклото најблиску му се одредуваше со податокот дека е Русин. Секое добро што очекуваше да му го пружи или ускрати животот можеше да произлезе единствено од таа врска. Ова огромно семејство страдаше од внатрешни раздори, па тој во мислите го одбегнуваше мегданот, како што кроток човек не зазема страна во жестока семејна кавга.

Враќајќи се дома, Разумов помисли дека сега, откако добро се подготви за претстојните испити, ќе може да ѝ се посвети на есејската тема на конкурсот што го распишуваше Министерството за образование. Копнееше по сребрениот медал. Имињата на учесниците му се доставуваа лично на министерот. Самото

учество ветуваше благонаклоност во високите кругови, а тој што ќе добиеше медал можеше да смета на подобра служба по дипломирањето. Понесен од мечтите, студентот Разумов беше забравил на опасноста што демнеше над стабилноста на институциите што доделуваа награди и работни места. Но, кога се сети на минатогодишниот победник, Разумов, младичот без корени, веднаш се отрезни. Тој и уште неколкумина се беа собрале во станот на другарот токму дента кога официјално го известија за постигнатиот успех. Беше тоа тивок, скромен младич. „Простете“, рече со лесна, извинувачка насмевка, земајќи си ја капата, „одам да купам вино. Ама првин мора да им испратам телеграма на моите. Ех! Старите сигурно ќе ги викнат на гозба сите комшии што живеат на дваесет врсти од нас“.

Разумов помисли дека за него нема нешто такво на светот. Неговиот успех никого не би израдувал. Сепак, не сеќаваше никаква горчина кон својот старател благородник, кој, наспроти општото мислење, не беше провинциски велможа. Беше тоа, ни помалку ни повеќе, кнезот К., своевременно виден и влијателен светски човек, а сега, откако мина неговото време, сенатор што страдаше од костобол, кој сè уште живееше на висока нога, но во домашниот атар. Имаше неколку деца и жена, горда благородничка, како него.

За целиот живот, на Разумов само еднаш му се даде можност лично да се сретне со кнезот.

Беше тоа нешто како случајна средба во канцеларијата на адвокатот. Дента, кога дојде во договореното време, Разумов здогледа еден висок непознат човек со благороднички изглед, со седи, свилести бакенбарди.

– Влезете, влезете, господине Разумов – воскликна келавото, ситно адвокатче со некаква иронична срдечност. Потем, вртејќи се покорно накај непознатиот, рече: – Ова е мој штитеник, ваше височество. Еден од најнадежните студенти на својот факултет на Петербуршкиот универзитет.

На свое големо изненадување, Разумов виде како кон него се протегна бела, складно обликувана рака. Збунето ја прифати – беше мека и млитава – и едновременно чу некакво снисходливо мрморење во кое ги улови само зборовите „задоволително“ и „истрајте“. Но, најмногу од сè го зачуди тоа што одеднаш јасно сети како белата, складна рака го стисна токму пред непознатиот да ја повлече – беше тоа лесен стисок, божем некаков таен знак, од кој Разумов се стресе. Срцето за малку ќе му из-

рипаше од градите. Кога го крена погледот, незнајниот благородник, поттурнувајќи го адвокатот настрана, излегуваше низ отворената врата.

Адвокатот извесно време претураше низ хартиите на бирото.
– Знаете ли кој беше тоа? – праша наеднаш.

Разумов, кому срцето сè уште му биеше силно, ја заниша главата молкома.

– Кнезот К. Се чудите како ли залутал во дувлото на еден сиrot адвокатски стаорец како мене, нели? Па, ете, и големите господа знаат понекогаш да покажат сентиментална љубопитност како и обичните грешници. Но, да сум на вашето место, Кирило Сидорович – продолжи смешкајќи се и особено нагласувајќи му го татковото име – не би се фалел многу со ова познанство. Тоа не би било паметно, Кирило Сидорович. Никако! Всушност, тоа би било дури и опасно за вашата иднина.

Ушите на младичот му гореа како оган, погледот му беше замаглен. „Тој човек!“ си велеше себеси. „Тој!“

Оттогаш Разумов се навикна со тој едносложен збор да си го означува во мислите непознатиот со седите, свилести бакенбарди. Од тоа време, исто така, кога се шеташе низ поугледните градски населби, заинтересирано се загледуваше во раскошните коњи и кочи, со ливреите на кнезот К. на седалките. Еднаш ја виде кнегињата како слегува од кочијата и влегува во продавница во придружба на две девојки, од кои едната беше речиси цела глава повисока од другата. Светлите коси им пагаа лесно по плеките според англиската мода. Обете имаа ведри очи, носеа исти палтенца, муфови и крзнени капчиња, а обравчињата и носињата им беа заруменети од мразот. Ја преминаа калдрмата пред него, а Разумов си продолжи по патот, смешкајќи си се срамежливо. „Неговите“ ќерки. Личеа на „Него“. Младичот сети како го обземаат топли, пријателски чувства кон девојките, кои никогаш нема да дознаат дека тој постои. Наскоро ќе се омажат за генерали и за дворјани и ќе изродат свои ќерки и синови, кои можеби ќе го дознаат како некој знаменит, одликуван стар професор, можеби државен советник, некоја славна руска глава – ништо повеќе!

Сепак, да се биде макар и знаменит професор е нешто. Таквата препознатливост би ја претворила етикетата „Разумов“ во ценето име. Немаше ништо чудно во мечтата на студентот Разумов да се прослави. Вистинскиот живот на човекот е оној живот што другите, од почит или од природна љубов кон него, му го припишуваат во своите мисли. На патот кон дома, оној ден кога беше

извршен атентатот на Де П., Разумов одлучи да се вложи со сите сили за да го освои сребрениот медал.

Качувајќи се полека до четвртиот кат, по нечистите скали на куќата во којашто изнајмуваше соба, беше полн со верба дека ќе успее. Победничкото име ќе осамне во весниците на Нова година. И при помислата дека „Тој“ најверојатно ќе го прочита, Разумов за миг подзапре на скалите, па продолжи нагоре смешкајќи си се на својата возбуда. „Само си сонувам“, си рече, „ама, во секој случај, медалот би бил солиден почеток“.

Со таквата наумисла да ѝ се посвети на работата, топлината во собата му се виде пријатна и ободрувачка. „Ме чекаат четири часа добра работа“, си помисли. Но, уште не стигна да ја затвори вратата, кога се стаписа. Пред високата печка што сјаеше со белите плочки во самрачината, стоеше некаква црна, непозната фигура во долго, тесно кафеаво палто, преврзано со колан околу појасот, во длабоки чизми и со мала капа од астраган на главата. Делуваше вито и воинствено. Разумов беше сиот зашеметен. Дури кога фигурата, приоѓајќи му два чекора, го праща со сталожен, мрачен глас дали е затворена влезната врата, Разумов смогна да проговори.

– Халдин!... Виктор Викторович!... Ти ли си?... Да, ја затворив влезната врата. Воопшто не очекував да те сретнам овде.

Виктор Халдин, еден од најстарите студенти на универзитетот, не беше познат по посветеноста на науката. Ретко можеше да се затекне на предавањата и кај раководството важеше за „недисциплиниран“ и „проблематичен“. Но, меѓу колегите уживаше голем углед и имаше влијание врз нивните мислења. Разумов никогаш не се зближи со него. Се среќаваа напати на домашните вечеринки кај други студенти. Еднаш дури и поведоа расправа – една од оние бруцошки расправи за суштинските проблеми што им се драги на бурните младински умови.

Разумов посака Халдин да беше избрал друго време за да настане на муабет. Се чувствувааше во добра форма за да се зафати со наградниот есеј. Но, бидејќи не можеше толку лесно да се ослободи од него, Разумов го покани да седне со гостопримлив тон и му понуди цигара.

– Кирило Сидорович – рече Халдин, симнувајќи си ја капата од глава – јас и ти можеби не сме баш од истиот табор. Твоите гледишта се пофилософски. Не си многу разговорлив човек, ама немам сретнато некој што се дрзнал да се посомнева во благородноста на твоите ставови. Имаш некоја карактерна цврстина што е незамислива без смелост.

Разумов се почувствува поласкано и промрмори нешто срамежливо, дека му е многу драго што има такво добро мислење, на што Халдин крена рака.

– Тоа си го реков – продолжи – додека се криев во дрварницата покрај реката. „Силен карактер има тој младич“, си реков, „не си ја расфрла душата пред секого.“ Отсекогаш сум ѝ се восхитувал на твојата воздржаност, Кирило Сидорович. Затоа се обидов да се сетам на твојата адреса. И ете, сум имал среќа! Баш кога влегував, настојникот на твојава куќа ја имаше оставено капијата и разговараше со некој кочијаш преку улицата. Жива душа не сретнав на скалите. Кога се качив на твојов кат, ја забележав газдарицата како излегува од твоите соби. Не ме виде, си влезе кај себе, па се мушнав внатре. И еве, два часа сум овде, те чекам да се појавиш секој миг.

Разумов го слушаше вџашено, но пред да стигне да отвори уста, Халдин плавно додаде:

– Јас го ликвидирав Де П. сабајлево.

Разумов едвај го задржа в грло ужасот што сакаше да крикне од него. Чувството дека животот му е неповратно упропастен поради поврзаноста со едно такво злосторство необично му изби во подбивен внатрешен извик: „Толку од мојот сребрен медал!“

Халдин почека малку, па продолжи:

– Ништо не кажуваш, Кирило Сидорович! Ти го сфаќам молкот. Секако, знаејќи ги твоите студени англиски манири, не можам да очекувам да ме прегрнеш. Но, да ги оставиме твоите манири настрана. До толку имаш срце, не може да не си чул како се лелекаше, како заби крцкаа во земјава поради тој човек. Толку е доволно за да се закопа секоја филозофска надеж. Младите фиданки ги кастреше. Мораше да му се стави крај. Опасен човек беше, убеден во тоа што го прави. Ако продолжеше уште три години, ќе нè вратеше педесет години назад, во крепосништво. Колку ли животи ќе сотреше само, колку души ќе испомреа за тоа време!

Неговиот отсечен, самоуверен глас наеднаш ја изгуби свонливоста и со тап тон додаде:

– Да, брате, јас го убив. Не беше лесно.

Разумов клапна врз столот. Очекуваше секој миг толпа полицајци да упадне во собата. Сигурно илјадници веќе го бараа човекот што сновеше по неговата соба. Халдин продолжи да зборува со одмерен, сталожен глас. Одвреме-навреме ќе замавнеше со раката, бавно, без возбуда.

Му раскажа на Разумов како цела година си го мачел умот, како со недели око не склопил. Доцна претходната вечер, „извес-

но лице“ ги известило него и „другиот“ за тоа како ќе се движи министерот, а тие си ги подготвиле „направите“ и решиле да не спијат сè додека не се заврши „работата“. Со „направите“ во нив, скитале по улиците под развеаниот снег, без да си разменат збор цела ноќ. Кога ќе наишле на полициска патрола, се фаќале еден со друг под рака и се преправале дека се пијани селани. Се тетеравеле и зборуваале со зарипнати, пијани гласови. Со исклучок на овие чудни испади, сето време молчеле и не запирале со движењето. Сè им било однапред обмислено. Втори се упатиле на местото каде што знаеле дека санката мора да помине. Кога им се појавила во видикот, тивко се простиле и се поделиле. „Другиот“ останал на свијокот, а Халдин зазел позиција подолу на улицата...

Откако ја фрлил „направата“, отрчал, но за миг го навјасала испаничената толпа луѓе што се разбегале од местото по втората експлозија. Се избеzumиле од страв. Го искошкале бегајќи. Го забавил чекорот за да го одмине толпата, а потем свртел лево по некоја тесна уллица, каде што останал сам.

Се вчудовидел од леснотијата со која успеал да избега. Работата била завршена, не можел да поверува. Не ѝ се предавал на речиси неодоливата желба да легне на калдрмата и да заспие. Но, брзо му поминала сонливата раслабеност. Го забрзал чекорот, пробивајќи се до еден од посиромашните делови на градот, за да го побара Земјанич.

Овој Земјанич, како што разбра Разумов, бил некојси селанец доселен во градот, сопственик на неколку санки и коњи, што ги изнајмувал. Халдин запрел со раскажувањето за да викне:

– Каков светол дух е тоа! Каква смела душа! Најдобриот колар во Петербург. Си има своја тројка... Ех, тоа ти е човек!

Земјанич му рекол дека е подготвен во секое време безбедно да одвезе двајца или тројца до втората или третата железничка станица на некоја од јужните пруги. Но, немало време да го известат претходната вечер. Обично висел во некоја евтина крчма во предградието. Сепак, кога Халдин дошол таму, Земјанич го немало. Не очекувале да се појави дури до вечерта, па Халдин, обеспокоен, си заминал.

Забележал дека капијата на некоја дрварница е отворена, па влегол внатре за да се засолни од ветрот што бришел по пустиот широк друм. Големите квадратни грамади цепеници, затрупани со снег, наликувале на селски колиби. Отпрвин, чуварот што го нашол клекнат меѓу дрвата му се обратил пријателски – некое исушено старче, нагрнато со два дрпави војнички шинели еден

преку друг; збрчканото лиценце, преврзано под брадата и преку ушите со валкана црвена марама, му изгледало смешно. Оведнаш се смуртил и, од нигде-никаде, зел бесно да вреска:

– Фаќај си го патот, легачу! Ве знаеме ние вас, фабричките работници. Види се, здрав, прав младич! Не си ни пијан. Што бараш овде? Да не мислиш дека ќе нè исплашиш? Губи се одовде сосе тие грди очи!

Халдин застапа пред Разумов, кој беше седнат. Имаше некаква надмена одважност во жилавата фигура со бело чело над кое стрчеше руса коса.

– Не ми ги бендиса очите – рече. – И... ете сум тука.

Разумов се напрегна да зборува смирено.

– Ама, простете, Виктор Викторович. Толку малку се познаваме... Не разбираам зошто...

– Доверба – рече Халдин.

Тој збор му ги запечати усните на Разумов, како некоја рака да му ја стисна устата. Во главата му вриеше од аргументи.

– И... ете си тука – процеди низ заби.

Другиов не ја забележа лутината во гласот. Во ниеден миг не се посомнева дека ја има.

– Да. И никој не знае дека сум овде. Ти си последниот во кого би се посомневале ако ме фатат. Тоа е предност, разбираш. На крајот на краиштата... кога зборувам со превосходен ум како твојот, можам да бидам отворен. Ми дојде на ум дека немаш никој твој... никој близок, никој што би пострадал ако ова некако се обелодени. Доста семејни огништа се веќе растурени во Русија. А и не гледам како воопшто би се дознало дека сум бил кај тебе. Ако ме фатат, знам како да си го држам јазикот зад заби, што и да ми прават – додаде.

Повторно фати да снове по собата, додека Разумов и натаму седеше како попарен.

– Помисли дека... – пропелтечи, речиси избезумен од огорченост.

– Да, Разумов, брате. Еден ден и ти ќе помогнеш во изградбата. Ме сметаш за терорист, за рушител на тоа што постои. Но, имај на ум дека вистинските рушители се оние што го газат духот на напредокот и на вистината, а не одмаздниците што само ги убиваат телата на крвниците на човечкото достоинство. Мора да има луѓе како мене за да го расчистат патот за трезвените мислителите, за оние како тебе. Да, ние си ги жртвувавме животите, но сепак сакам да се избавам ако е можно. Не сакам да си го спасам животот, туку моќта да дејствувам. Во никој случај нема да седам мирен!

Слушај што ти велам, Разумов. Ретки се луѓето како мене. Освен тоа, уште пострашно е за угнетувачите ако злосторникот исчезне без трага. Тогаш си седат во кабинетите и палатите и треперат од страв. Сè што барам од тебе е да ми помогнеш да исчезнам. Не е голема работа. Само треба да појдеш таму каде што бев утрово, да го најдеш Земјанич и да му речеш: „На твојот познајник му треба санка впрегната со добри коњи, да го собере половина час по полноќ кај седмиот канделабар одлево на Корабелнаја, броено од горниот крај. Ако никој не се качи, заобиколи со санката еден-два блока и за десетина минути врати се назад на истото место“.

Разумов думаше зошто порано не го прекрати разговорот, зошто не му рече на човеков да си оди. Слабост или нешто друго го спречи?

Заклучи дека здравиот нагон беше тој што го спречи. Некој мора да го видел Халдин. Не е можно никој да не го забележал ликот и изгледот на човекот што ја фрлил втората бомба. Халдин беше воочлива личност. Илјадници полицајци сигурно го добиле неговиот личен опис уште истиот час. Секој миг опасноста нараснуваше. Ако го истера надвор, да скита по улиците, најпосле неминовно ќе го фатат.

Полицијата набргу ќе дознае сè за него. Ќе почнат да го истражуваат заговорот. Сите што некогаш го познавале Халдин ќе се најдат во голема неволја. Невнимателните искази, ситните факти, сами по себе невини, ќе се сметаат за злосторство. Разумов се присети на некои нешта што ги имаше кажано, на говорите што ги имаше слушано, на безопасните вечеринки што ги посетуваше – беше речиси невозможно еден студент да се држи настрана од таквите нешта без да им стане сомнителен колегите.

Се замисли себеси заробен во некоја тврдина, омалодушен, измачен. Си вообрази дека е протеран со административен указ, дека животот му е уништен, урнисан, без ронка надеж. Си претставуваше, во најдобар случај, како води беден живот под полициски надзор, во некоја мала, зафрлена паланка, без пријатели да му помогнат во зорт или да сторат нешто за да му ја олеснат судбината, како што бидуваше со другите. Другите имаа родители, браќа, роднини, познајници што беа готови да поместат ридови и планини за нив, а тој немаше никого. Судииите што изутрината ќе го осудеа, уште пред сонцето да зајде ќе заборавае дека постои.

Си вообразуваше како младоста му минува во беда и изгладнетост, како му попуштаат силите, како умот му осиромашува. Си замисли како скита по улиците, свенат и парталав, како самотно

умира во некоја смрдлива шупа или на гнасниот кревет на некоја државна болница.

Се стресе. Потоа го обзеде горчлив спокој. Најдобро беше да не се пушта човеков на улица сè додека не му се укаже можност за бегство и така да се ослободи од него. Тоа беше сè што можеше да се стори. Разумов бездруго чувствуваше дека отсега нешто постојано ќе му ја загрозува сигурноста на самечкиот живот. Случувањата од вечерва можеа да се свртат против него секој миг, сè додека е жив човеков и додека опстојува постојниот државен поредок, кој во дадениот миг му се чинеше логичен и неприкосновен. Имаше некаква хармониска сила во него – наспроти ужасната дисхармонија што ја внесуваше Халдин со своето присуство. Го мразеше.

– Ќе појдам, секако. Дај ми точни насоки, а другото препушти ми го мене – рече тивко.

– Ех, тоа ти е човек! Присебен, мртов ладен. Прав Англичанец. Од каде таква душа во тебе? Нема многумина такви. Знаеш, братко, луѓето како мене не оставаат зад себе потомство, ама душите не им умираат. Ничија душа не умира. Секоја си го прави своето – оти, инаку, каква смисла би имале саможртвата, мачеништвото, убедувањето, верата, сите усилби на душата? Што ќе бидне со мојата душа штом ќе умрам кога ми е пишано – наскоро, можеби за многу кратко време? Нема да исчезне. Слушај што ти велам, Разумов, ова не е убиство – ова е војна. Војна! Мојот дух ќе продолжи да војува во некоја друга руска снага, сè додека сета лага не се истреби од светов. Денешнава цивилизација е лажна, ама ново откровение ќе огрее од Русија. Ха! Ништо не кажуваш, скептичен си. Го ценам твојот филозофски скептицизам, Разумов, ама не ја чепкај душата. Руската душа што живее во сите нас. Таа душа има иднина. Има мисија, ти велам! Зошто, инаку, би се решил на ова... без око да ми трепне... како касап... среде сиве невини луѓе... да сеам смрт... баш јас! Јас... Јас ни мравка не би згазил!

– Потивко – остро го укори Разумов.

Халдин нагло седна, си ја потпре главата врз прекрстените раце и заплака. Долго липаше така. Самракот се беше згуснал во собата. Разумов, вкочанет во својата стушена замисленост, го слушаше како липа.

Халдин најпосле ја крена главата, се исправи и со напор си го совлада гласот.

– Да, таквите како мене не оставаат потомство – повтори тивко. – Сепак, ете, имам сестра. Со старата живее, со мајка ми... Ги убедив да отпатуваат во странство годинава, фала му на Бога

Добра девојка е сестра ми. Никој на светов нема такви доверливи очи како неа. Се надевам дека добро ќе се омажи. Може ќе има и деца... синови. Погледни ме мене. Татко ми беше провинциски чиновник со грст земја. Прост слуга божји – прав Русин, на свој начин. Беше олицетворение на послушноста. Ама, јас не сум метнат на него. Велат дека личам на најстариот брат на мајка ми, офицер. Го стрелале во дваесет и осмата, во времето на Николај. Ти велам дека ова е војна, војна... Ох, Боже праведен!... Мачна е работава.

Разумов, седнат на столот и потпрен со главата врз раката, прозбореше како од некој понор.

– Веруваш во Бог, Халдин?

– Се фаќаш за зборови што му се откинале на човека од душата. Што ти менува тоа? Како рекол Англичанецон: „Во сè има божја душа...“ Ѓавол да го носи, не ми текнува сега. Ама вистината ја кажал. Кога ќе ви дојде денот, вие, мислителите, не заборавајте на она што е свето во руската душа – помиреноста! Уважете го тоа во вашите немирни умови и не дозволувајте арогантната мудрост да ви го расипе она што душата има да му го порача на светот. Ти зборувам сега како човек со ортома околу вратот. Што мислиш дека сум јас? Бунтовно битие? Не. Вие, мислителите, сте вечни бунтовници против сè. Јас сум од оние помирените. Што направив кога тешкава работа стана неизбежна, кога сфатив дека мора да се изврши? Ликував ли? Се погордеав ли со мојата намисла? Се обидов ли да ѝ ги одмерам вредноста и последиците? Не! Се помирих. „Нека биде според божјата волја“, така си реков.

Халдин со целата должина се фрли врз креветот на Разумов и, покривајќи си ги очите со грбот на дланките, целиот се вкочани и замолкна. Ни здивот не му се слушаше. Мртва тишина царуваше во собата сè додека Разумов не изусту тешко во мракот:

– Халдин.

– Да? – одговори овој подготвено. Сега веќе беше сосем невидлив на креветот, каде што лежеше без воопшто да мрдне.

– Нели е веќе време да појдам?

– Време е, брате – се огласи Халдин, кој лежеше во мракот и зборуваше како во сон. – Време е судбината да се стави на испит.

Замолкна, а потем даде неколку прецизни насоки со истиот тивок, безбоен глас на човек во транс. Разумов се подготви за заминување без да изусту збор. Кога ја напушташе собата, гласот од креветот рече по него:

– Господ нека е со тебе, тивка душо.

На одмориштето, движејќи се бесшумно, Разумов ја заклучи вратата и го мушна клучот в џеб.